

ÉRZELMEK ÉS JOGTUDOMÁNY: EGY LEHETSÉGES ÉRTELMEZÉS

A law and emotions scholarship vázolata*

FEKETE Balázs

egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)
tudományos munkatárs (MTA TK JTI)

1. Jog és érzelem: a modern jog egyik kulcsfontosságú megkülönböztetése

A jog és érzelmek célzatos elválasztása a modern jogtudomány és jogi gondolkodás egyik fontos építőköve. A felvilágosodás filozófiájából, mely az értelem (*ratio*) jelentőségének felértékelésével párhuzamosan az érzelmeknek (*emotio*) másodlagos szerepet szánt csak az ember megértésében,¹ magától értetődően következtek azok a jogelméleti megállapítások és jogpolitikai célkitűzések, melyek a jogot a lehető legjobban ki kívánták vonni az érzelmek hatalma alól. A jogtudomány szempontjából e folyamat összegződött Max Weber modern formális jogról alkotott képében, mely minden olyan elemet kizárt a jogból, melyet nem lehetett racionálisan létrehozni.² A modern jogtudomány – általánosságban, a metaelmélet szintjén, de természetesen lehetnek kivételek – tehát igyekszik elválasztani a jogot az érzelmektől. A jelenséget – Sajó András szóhasználatát némiképp átfórmálva³ – az ún. izolációs tézisként

* Egy készülő, hosszabb könyvfejezet egy részének előtanulmánya. Külön köszönöm Bakó Bea segítségét a lábjegyzetek és a szöveg véglegesítésével kapcsolatban.

¹ Vö. Ernst CASSIRER: *A felvilágosodás filozófiája*. Budapest, Atlantisz, 2007. 19–59.

² Max Weber a modern jog mögött rejlő formális racionalitás posztulátumainak elemzése során kifejezetten utal arra, hogy e felfogás szemszögéből az, „amit jogilag nem lehet racionálisan „megkonstruálni”, az jogi szempontból nem is releváns”, és ezzel *ab ovo* kizárja az érzelmeket a modern jogból. Azonban, maga jelzi, hogy e kérdés ennél bonyolultabb: a formalizmus bomlása kapcsán rámutat arra, hogy az érzületek (*bona fides, dolus*) értékelése – a bizalom fenntartása érdekében – fokozatosan előtérbe kerül a magánjogban, és ez „érzületetikai racionalizáció kimutat a formális racionalitás keretei közül”. Max WEBER: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/2*. Budapest, KJK, 1995. 22. és 187.

³ András SAJÓ: *Constitutional Sentiments*. New Haven–London, Yale University Press, 2011. 11.

ragadhatjuk meg. Az izolációs tézis egyike a modern jogi gondolkodás alapelemeinek, a jogelmélet és a jogról való gondolkodás háttérében a legtöbb esetben megtalálhatjuk; olyan közhellyé vált, melyet annyira természetesnek tartunk, hogy ezért gyakran észre sem vesszük.

Természetesen az izolációs tézis, noha az absztrakció magas szintjén megállja a helyét, nem tekinthető általános érvényűnek, mivel a jogot és az arról való gondolkodást lehetetlen az érzelmektől elválasztani. A jog emberi cselekedeteket szabályoz, az emberi cselekvés egyik lényeges mozgatórugója – emberi természetünkől fakadóan – mindig az érzelem, és ezért a jog nem működhet teljesen érzelemmentesen; legfeljebb megpróbálhatja ezt tagadni, vagy a legnyilvánvalóbb jegyeket elrejtteni. A joggal foglalkozó jogi gondolkodás pedig emiatt szükségszerűen szembekeverül az érzelmek problémájával, de – természetesen – könnyen megetheti, hogy nem vesz róla tudomást. A jogelmélet stratégiája az elmúlt két évszázadban a szinte teljes ignorancia volt, azonban a posztmodern jogelméletek egyik legújabb hajtásaként az Egyesült Államok jogi gondolkodásában lassan újra teret nyer a jog és az érzelmek kölcsönhatásainak elemzése. E rövid tanulmány ezt az irányzatot – *law and emotions* vagy *law and emotions scholarship* megnevezéssel illetik a leggyakrabban – szeretné vázlatosan, teljességre nem törekedve, pusztán csak a leglényegesebb kezdeményezéseket és fejleményeket számba véve bemutatni.

2. A jog és érzelmek mozgalom

2.1. A „klasszikus ortodoxia” dominanciája

A *law and emotion scholarship* jelenkori törekvéseinek megértéséhez az amerikai jogi gondolkodás egyik egyedi jellemzőjéből kell kiindulni. Az Egyesült Államokban az elméleti jogi gondolkodás főáramát 19. század harmadik harmadától⁴ egészen a 20. század hatvanas éveiki a Christopher Columbus Langdell harvardi dékán nevével fémjelzett ún. „klasszikus-ortodoxia” határozta meg. A jogra e felfogás zárt jelenséggént tekintett, amit markánsan az is mutatott, hogy a jogot tudományként fogták fel, nem pedig mint egy összetett és történeti dimenziókkal rendelkező jogi-társadalmi gyakorlat „eredményét”. E „klasszikus” megközelítés szerint tehát a jogi problémákat bizonyos alapelvekre lehet visszavezetni és ezek felkutatása és vizsgálata a jogtudós feladata.⁵ E szigorúan tudományos, rendszerszemléletű és rendszerező igényű felfogás megjelenése az észak-amerikai jogi gondolkodásban összhangban állt az európai jogtudományban a 19. század elején megkezdődő folyamatokkal,⁶ azonban kifejezetten újdonságnak számított az alapvetően tapasztalati és gyakorlatias jellegű, *common law* gyökerekkel⁷ rendelkező amerikai jogi kultúrában. Annak el-

⁴ Az amerikai jogtudomány – a jog és irodalomra fókuszáló, nem konvencionális – előtörténetéről lásd: NAGY Tamás: *Jog és irodalom: kezdetek és eszmények. Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. 57–69.

⁵ Thomas C. GREY: *Langdell's Orthodoxy. University of Pittsburgh Law Review*, 1983/1. 5.

⁶ Uo. 5. 17. lj.

⁷ A *common law* jogi gondolkodás tézisszerű összegzését lásd: Pierre LEGRAND: *European Legal*

lenére, hogy Langdell vízióját a jogról és annak tudományáról szinte születése óta vitatták és számos ellenvélemény látott napvilágot,⁸ mégis döntő hatást gyakorolt az ötvenes évek végéig az Egyesült Államok jogi gondolkodására.

A hatvanas évektől azonban az Egyesült Államok elméleti jogi gondolkodása gyökeresen átalakult. A korszellem hatására a korábban bevettnek számító, társadalmi konvenciók képében jelentkező „igazságok” egymás után kérdőjeleződtek meg. Ez a jogelmélet terén a klasszikus langdelli ortodoxia alaptételeivel való teljes szembe fordulást jelentette. Hirtelen gyors fejlődésnek⁹ indultak a jogot más tudományterületekkel összekapcsolva, interdiszciplináris igénnyel kutatni kívánó irányzatok (pl. *law and economics*,¹⁰ *law and literature*,¹¹ *law and psychology*¹²) és megjelent az előbbiekből számos ponton merítő, de nyíltan baloldali kritikai-politikai irányultsága miatt önálló irányzattá váló *Critical Legal Studies* mozgalom is.¹³

A hatvanas években robbanásszerűen újtáira indult interdiszciplináris és ideológiai „pezsgés” egyik legfiatalabb hajtása a *law and emotions*, mely mind az interdiszciplináris irányultságból, mind a kritikai törekvésekből merít, különös tekintettel a feminista jogelméletre.¹⁴

2.2. Az irányzattá alakulás első lépései

Az érzelmek mint önálló jogtudományi problematika megjelenését közvetlenül stimulálta az érzelmek tudományos tanulmányozásának nyolcvanas és kilencvenes évekbeli felélénkülése. A pszichológia, a filozófia, és az idegrendszer vizsgálatára fókuszáló neurotudományok e két évtizedben számos új eredményt értek el e téren, ez pedig a korábbi, sematikusnak tekinthető értelmezési keret – az értelem és az érzelem merev elválasztása – meghaladásának igényét erősítette fel.¹⁵ Ez az előrelé-

---

Systems Are Not Converging. *The International and Comparative Law Quarterly*, 1996/1. 64–79.

⁸ Lásd például Holmes 1897-es beszédét a jog tudományos vizsgálatának kérdéseiről: Oliver Wendel HOLMES: *The Path of Law*. In: Oliver Wendel HOLMES: *Collected Legal Papers*. New York–Harcourt, Brace and Company, 1920. 167–203.

⁹ E robbanásszerű változás fő okainak Posner a (i.) hatvanas évek ideológiai robbanását (marxizmus, feminizmus, anarchizmus, libertarianizmus stb.); (ii.) a társadalomtudományok lendületes fejlődését; (iii.) és a jogászokba vetett hit általános megingását, illetve (iv.) a jogászság önbizalomvesztését látja. Lásd: Richard A. POSNER: *The Decline of Law as an Autonomous Discipline: 1962–1987*. *Harvard Law Review*, 1986–1987. 765–771.

¹⁰ Ld. pl. Robert D. COOTER – Thomas ÜLEN: *Law and Economics*. Boston et al, Addison-Wesley, 2012.

¹¹ Ld. pl. Nagy TAMÁS: *Jozef K. nyomában – jogról és irodalomról*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2010.; H. SZILÁGYI István: *Jog – irodalom. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Szeged, SZTE ÁJK Összehasonlító Jogi Intézet, 2010.

¹² Jeremy A. BLUMENTHAL: *Law and Social Science in the Twenty-First Century*. *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 2002–2003. 1–54. kül. 7–23.

¹³ Ld. Roberto Mangabeira UNGER: *The Critical Legal Studies Movement*. *Harvard Law Review*, 1982–1983/3. 561–675.

¹⁴ A feminista jogelméletéről lásd: Nancy LEVIT – Robert R. M. VERCHICK: *Feminist Legal Theory*. New York, New York University Press, 2006.

¹⁵ Áttekintésként lásd: Ronald DE SOUSA: *Emotion*. In: Edward N. ZALTA (ed.) *The Stanford Encyclopedia*

pés a jogtudományban sem maradhatott visszhang nélkül, különös tekintettel arra, hogy az interdiszciplinaritás széles körben elfogadott követelménye egyébként is további tudományterületek jogtudományi integrációját ösztönzi. Ezt egészítette ki, hogy a feminista jogelmélet a női megismerés eltérő jellemzőit előtérbe állítva szintén ráirányította a jogtudomány figyelmét az érzelmekre.¹⁶

A „jog és érzelmek” elsőként a bírói döntések vizsgálata kapcsán jelent meg az önálló mondanivaló igényével.¹⁷ A 20. század amerikai jogtörténetének meghatározó bíró egyénisége, William J. Brennan, Jr., – Benjamin N. Cardozo felfogására támaszkodva – 1987-ben egy szimpóziumon amellelt érvelt, hogy a bírói tevékenységet nem lehet kizárólag a tiszta értelemre alapozni, különös tekintettel az alkotmányértelmezésre.¹⁸ Az USA alkotmányának megértése ugyanis ennél többet igényel, mégpedig az értelmén túli „dimenziók” bevonását, ezeket Brennan összefoglalóan szenvedélynek nevezte el. A szenvedély ebben az értelemben olyan érzelmi és intuitív reakciók összessége, mely nélkülözhetetlen az „egészséges és életerős” értelem működéséhez, mivel csak ez lehet képes megfelelően, a kor igényeivel összhangban értelmezni az alkotmánynak az általánosság magas szintjén megfogalmazott alapelveit – érvelt Brennan.¹⁹

Brennan bíró gondolataira több kutató is reflektált: írásaik a *Cardozo Law Review* 1988-as évfolyamában jelentek meg. E tanulmányok amellelt, hogy továbbfejlesztették²⁰ vagy éppen megkritizálták²¹ álláspontját, mind-mind az érzelmek jogi kutatásának szükségességét hangsúlyozták és ezzel felhívták a figyelmet e területre. Egyáltalán nem teremtettek kiérlelt elméletei kiindulópontokat, hanem ezek hiányát bemutatva a további kutatásokra ösztönözték az észak-amerikai jogtudományt.²²

A bíró személyével és döntéseivel kapcsolatban több szerző is úgy érvelt, hogy meg kell haladni annak a bírónak képét, aki képes magát függetleníteni magát saját, illetve a tárgyalóteremben megjelenő érzelmektől. Az érzelmek tudatos kizárása

---

of *Philosophy* (Spring 2012 Edition). <http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/emotion/>>. 8. pont Rationality and Emotions.

¹⁶ Mary Field BELENKY et al.: *Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice and Mind*. New York, Basic Books, 1997.

¹⁷ Kathryn ABRAMS – Hila KEREN: Who's Afraid of Law and the Emotions? *Minnesota Law Review*, 2010/6. 2005.

¹⁸ William J. BRENNAN: Reason, Passion and the Progress of Law. *Cardozo Law Review*, 1988–1989/1–2. 3–23.

¹⁹ Uo. 9., 12., 22.

²⁰ Marta L. Minow és Elizabeth V. Spelman részletekbe menően vizsgálta, hogy vajon szét lehet-e választani az értelem és a szenvedélyt, úgy ahogy azt Brennan tette, és annak viszonylagossága mellette érvelt. Marta L. MINOW – Elizabeth V. SPELMAN: Passion for Justice. *Cardozo Law Review*, 1988–1989/1–2. 37–76.

²¹ David Cole Brennan szenvedély fogalmának társadalmi szituáltságra – fehér, középosztály, férfi – hívta fel a figyelmet, és ezáltal az azzal való visszaélés lehetőségét hangsúlyozta. David COLE: A Justice's Passion. *Cardozo Law Review*, 1988–1989/1–2. 221–234.

²² Terry A. MARONEY: Law and Emotions: A Proposed Taxonomy of an Emerging Field. *Law and Human Behavior*, 2006/2. 121.

valójában felszínes, rutinszerű és felelőtlen bírói döntésekhez vezethet, megfordítva viszont az is megállapítható, hogy az érzelmelek figyelembevételével a bírói munkában segíthet a megfelelőbb döntések meghozatalában.²³ A „jog és érzelem” tematikával foglalkozó első szerzők valójában egy erős elvárást fogalmaztak meg a bírák irányában: a döntéshozatalnál nem csak a racionális indokokat, hanem az érzelmeket – és az azokból fakadó, a jogi racionalitástól eltérő természetű megállapításokat – is figyelembe kell venniük.²⁴ Végső soron a tehát a jogból az érzelmeket kizáró modern jogtudomány egyik alaptézisével, a bíró tiszta racionalitásának és érzelmi függetlenségének követelményével szemben léptek fel és annak újragondolását szorgalmazták.

A kilencvenes évek elején az érzelmelek jogtudományi rehabilitációját szorgalmazó kutatók egy további területen, a jogi oktatással kapcsolatban is fontos és új következtetésekre jutottak. Egy amerikai szerzőpáros például kifejezett célként fogalmazta meg a jogi oktatásban uralkodó alapvetően racionalista szemlélet meghaladásának igényét. Tézisük szerint a kizárólagosan racionális érvekre és vitákra alapozott jogi oktatás egyszerűen vezet a diákok és az oktatók elidegenedéséhez, illetve a gondolkodás elszegényedéséhez – hiszen mindent csak a szigorúan jogászvilágszemléleten keresztül mutat be és ezzel mellőzi az annál sokkal gazdagabb emberi dimenziót.²⁵

Az interdiszciplináris, kritikai és feminista jogi gondolkodás metszéspontján kialakuló, az érzelmelek a kutatás fókuszába állító elméleti törekvések formálódásuk első időszakában tehát a jog és racionalitás reflektálatlan összekapcsolódását támadták annak két fontos pontján, a bírói döntések és a jogi oktatás kritikai vizsgálatán keresztül. E törekvések tehát a modern jogi gondolkodás közhelyeivel helyezkedtek szembe, alapvetően érzelmi alapon.

2.3. A jog szenvedélyei: egy „majdnem paradigmateremtő” kötet

1999-ben jelent meg a *The Passions of Law* (A jog szenvedélyei) c. kötet,²⁶ melyet a *law and emotions* tematikával foglalkozó kutatók a mai napig az irányzat kiindulópontjának és alapművének tekintenek.

A kötet bevezetőjében szerkesztője – Susan A. Bandes –, aki az elkövetkező évtizedben az irányzat egy meghatározó személyiségévé vált, több olyan tézist is megfogalmazott, melyek kijelölhetik a *law and emotion scholarship* elméleti kereteit és főbb kérdésfelvetéseit. Elsőként természetesen a modern jogtudomány hagyományos kiindulópontját, a jog és az érzelmelek elválasztását exponálta, rámutatva e viszony tisztázatlanságára: a jog ugyanis egyes érzelmeket elfogadhatónak minősít, másokat

²³ ABRAMS–KEREN i. m. 2004.

²⁴ Vö. Lynne N. HENDERSON: *Legality and Empathy. Michigan Law Review* 1986–1987/7. 1576., 1650. (Henderson több legfelsőbb bírósági ítéletet megvizsgálva bizonyítja az empátia szerepét a bírói döntéshozatalban.)

²⁵ Angela P. HARRIS – Marjorie M. SHULTZ: „A(nother) Critique of Pure Reason”: Toward Civic Virtue in Legal Education. *Stanford Law Review*, 1993. 1773–1805.

²⁶ Susan A. BANDES (ed.): *The Passions of Law*. New York–London, New York University Press, 1999. [a továbbiakban: BANDES (1999a)]

elfogadhatatlannak, máskor pedig egyszerűen figyelmen kívül hagyja azokat. A büntetőjog az egyetlen jogterület, ahol az érzelmek saját jogon elfogadottak, erre legjobb példa a gyűlölet-bűncselekmények esetköre.²⁷ A jog e nyilvánvaló bizonytalansága az érzelmek kezelésében azért problémás Bandes szerint, mert a jogban nincs olyan terület, mely ne állna valamilyen kapcsolatban az érzelmekkel, gondoljunk a tárgyalásokra és az egyes jogterületekre. Véleménye szerint annak, hogy az érzelmek jogi jelenléte nem tudatosul bennünk, az a fő oka, hogy azok „szinte teljesen láthatatlannak” a jogi gondolkodás hagyományos keretei között.²⁸ E ponton a „jog és érzelmek” felfogás talán „legklasszikusabb” témája, a jog és érzelmek modern viszonyának kritikája és a kiindulópont újragondolásának igénye jelenik meg.

Másodsorban a kötet szerkesztője több olyan területre is rámutat, melyek kutatása különösen gyümölcsöző lehet az érzelmi irányultság számára. Fontos kutatási irány az egyes jogágakban és jogterületeken megjelenő érzelmek vizsgálata, illetve azok érzelmi szempontú dekonstrukciója. Így kerülhet például napvilágra a jog és a bosszú kapcsolata,²⁹ vagy a szerelem természetéről vallott nézetek kifejeződése a családjogban az azonos neműek házasságkötésének tiltásán keresztül.³⁰ További izgalmas kérdéskör lehet a büntetés és érzelmek kapcsolata,³¹ mely egyrészt megmagyarázhatja a büntetések érzelmi okait, másrészt pedig rámutathat a büntetések által kiváltott érzelmekre is.³² A jogkövetés jelensége is kínálhat érdekes problémákat az érzelmek jogi szerepével foglalkozni kívánó kutatóknak, ugyanis rámutathat arra, hogy a tekintélynek való engedelmességeknek van érzelmi oldala is és ezért azt nem lehet kizárólag a félelemre korlátozni.³³ Utolsóként ki kell emelni a bírászkodás és az érzelmek több szempontból is elemezhető kölcsönhatásait; például vajon létezik-e egyáltalán érzelemmentes bírászkodás, illetve mi is lehet pontosan az érzelmek szerepe a bíró munkájában.³⁴ Az előbbi példálózó felsorolás jól mutatja, hogy széles

²⁷ Susan A. BANDES: Introduction. In: BANDES (1999a) i. m. 1–2. [a továbbiakban: BANDES (1999b)]

²⁸ Uo. 2.

²⁹ Robert C. SOLOMON: Justice v. Vengeance. On Law and the Satisfaction of Emotion. In: BANDES (1999a) i. m. 123–148. (Solomon érvelése szerint a bosszú olyan társadalmilag konstruált érzelem, mely a közjával és a joggal általában is összhangba hozható.)

³⁰ Cheshire CALHOUN: Making Up Emotional People. The Case of Romantic Love. In: BANDES (1999a) i. m. 217–240. (Calhoun amellett érvel, hogy az azonos neműek házasságát tiltó törvények mind a szerelemről alkotott romantikus koncepción alapulnak, mely csak férfi és nő között feltételez szerelmet.)

³¹ Austin SARAT: Remorse, Responsibility, and Criminal Punishment: An Analysis of Popular Culture. In: BANDES (1999a) i. m. 168–190. (Sarat értelmezése szerint a megbánás még mindig fontos szerephez jut az egyes bűncselekmények értékelésében, annak ellenére, hogy a jog igyekszik ezt csökkenteni.)

³² Martha MINOW: Institutions and Emotions. Redressing Mass Violence. In: BANDES (1999a) i. m. 265–281. (Minow elemzi, hogy korábbi tömeges jogsértések megtorlása milyen érzelmeket vált ki vagy hoz újra felszínre, és képes-e a korábbi érzelmi megrázkódtatásokat kezelni.)

³³ John DEIGH: Emotion and the Authority of Law. Variation on Themes in Bentham and Austin. In: BANDES (1999a) i. m. 285–308 (Deigh úgy látja, hogy jog tekintélyének elfogadása nem csak racionális, hanem érzelmi alapon is megalapozható, és ez Hart elméletével is összhangba hozható.)

³⁴ Richard A. POSNER: Emotion versus Emotionalism in Law. In: BANDES (1999a) i. m. 309–329. (Posner szerint egyáltalán nem magától értetődő, hogy a jognak egyes cselekmények – pl. a gyűlölet bűncselekmények – érzelmi hátterét is minősítenie kell, ugyanakkor szerinte a bírónak viszont háttérbe kell szorítaniuk az érzelmeket a döntéshozatal során.)

és jelentős perspektívák állnak az érzelmelek jogi kutatása előtt, azonban az is látható, hogy ezek nagyon nehezen illeszthetők be egy egységes keretbe, mert az elméleti jogi gondolkodás igen különböző szakterületeihez kapcsolódnak (jogági elemzések, büntetéselmélet, a jogkövetés szociológiája, döntéselméletek).

A gyümölcsöző – a hagyományos jogelméletet minőségileg is megújítani képes – perspektívák felvillantása után a szerkesztő meglepő nyíltsággal mutat rá a *law and emotions* legkomolyabb, szinte megoldhatatlannak tűnő problémájára is. A jog érzelmi alapú megértése és újragondolása természetesen csak interdiszciplináris keretekben történhet, azaz az ún. „érzelemelmélet” eredményeinek integrálásával. Ez azonban számos kérdést felvet és több nehézséget is okoz. Ezek közül a legfontosabb az, hogy maga az „érzelemelmélet” sem egységes, hanem különféle területek mozaik darabjaiból épül fel – a legfontosabbak: filozófia, pszichológia és neurotudományok – és emiatt még egy olyan alapkérdésben sincs egyetértés, mint az érzelmelek definíciója.³⁵ E fogalmi divergencia pedig jelentősen megnehezíti a kutatómunkát.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a jogi kutatás keretei között az „érzelemelmélet” interdiszciplináris alkalmazása könnyen vezethet leegyszerűsítésekre vagy – amennyiben a jogi kutató átfogóságra és a minuciózus megértésre törekszik – a kutatás megbénulására.³⁶ Egyáltalán nem könnyű azt a finom egyensúlyt megtalálni, mely az „érzelemelmélet” jogi felhasználásában a dilettantizmust elválasztja a valódi kutatómunkától. Végül azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jog belső logicizáltsága és intézményi természete miatt gyakran átforgalmazza az érzelmelek is, értve ez alatt azt, hogy az érzelem miután valamilyen módon jogi minősítést nyer, gyakran önálló, az eredetitől részben eltérő tartalmat és funkciót kaphat. Bandes példája az empátia, mely rendkívül fontos az emberi életben, de a bírói döntést jelentősen megnehezítheti, és így – az általános, emberi életben betöltött funkciójával összehasonlítva – nem egyértelműen csak pozitív lehet a jogi szerepe.³⁷ Végül soron megállapítható, hogy a jog és érzelemelmélet viszonya – mivel eltérő természetű és elvárásokkal bíró jelenségekről van szó; az egyik egy funkcionális, gyakorlati rendszer, a másik pedig interdiszciplináris tudományterület – egyáltalán nem felhőtlen, sőt számos feszültség kódolt benne.

A *The Passions of Law* című kötet jelentősége – amellet, hogy meggyőzően bizonyította a jog érzelmi irányultságú kutatásának létjogosultságát és azt, hogy az hozzá tud járulni a jog jobb megértéséhez, mivel eddig kevésbé vagy egyáltalán nem vizsgált dimenziókat tárhat fel – abban állt, hogy részleteiben bemutatta a *law and emotions scholarship* három nagy területét: (i.) az érzelmelekre érzéketlen hagyományos felfogás kritikája és dekonstrukciója; (ii.) egyes problémák elemzése; és (iii.) a nélkülözhetetlen módszertani önreflexió. E kötet szilárd pontokat kínált a további kutatómunkához, azonban módszertani és tematikus sokszínűsége valamint diverzifikáltsága miatt nem volt képes a jogelméleti kutatómunkának egy önálló, új paradigmát teremteni.

³⁵ Az érzelemelmélet áttekintéséhez lásd: DE SOUSA i. m.

³⁶ BANDES (1999b) i. m. 8.

³⁷ Uo. 9.

2.4. Az érzelmek kutatása – az utolsó bő évtized

A *Passions of law* kötet megjelenése döntő hatást gyakorolt a jog érzelmi vetületeinek, a jog és érzelmek kölcsönhatásainak kutatására. Jelentősen megnőtt az ezzel foglalkozó publikációk száma, 2000 és 2006 között 133 ilyen témájú tanulmány jelent meg.³⁸ Nincs okunk feltételezni, hogy e dinamikus bővülés ne folytatódott volna napjainkig. E széleskörű publikációs tevékenység jól mutatja, hogy e terület általában inspiráló a kutatók számára; ez az inspiratív hajtóerő pedig valószínűleg annak köszönhető, hogy e prizmán keresztül számos, a jogi gondolkodásban eddig még kielégítően meg nem válaszolt kérdés kerülhet előtérbe.

A publikációk megsokszorozódása azonban nem vezetett az elméleti keretek tisztázáshoz. A kidolgozott, vagy legalábbis letisztult elméleti keretek hiányát jól mutatja, hogy az elsődlegesen problémafeltáró és tudományos eredményeket közreadó cikkek és könyvfejezetek mellett megjelent az önreflexió – azaz nem elsődleges tudományos kérdésekkel, hanem magával a tudománnyal foglalkozó³⁹ – szakirodalom is, mely a *law and emotions* kereteit és elméleti előfeltevéseit próbálta meg tisztázni.

A *law and emotions* kutatásoknak még a vázlatos áttekintése sem könnyű feladat az utóbbi másfél évtized publikációinak nagy száma és a kiforratlan elméleti keretek miatt. Ebben lehet segítségünkre, hogy két olyan tanulmány is megjelent az utóbbi években, mely magával a *law and emotions scholarship*-vel foglalkozott, azaz az önreflexió jegyében annak természetére, céljaira és főbb területeire kérdezett rá.⁴⁰ A területtel kapcsolatos bizonytalanságokat jól jelzi, hogy e tanulmányokban – ha nem is gyökeresen, de számos ponton – eltérő nézetek jelennek meg. Mindezek ellenére nem lehetetlen nézőpontjaik egymásra vetítése, azok szinoptikus megközelítése ugyanis kiadhatja a *law and emotions* egy – igen tág – lehetséges elméleti keretét.

Az Abrams–Keren szerzőpáros a joggal és érzelmekkel kapcsolatos kutatásokat funkciójuk alapján sorolja három nagy csoportba. Azaz alapvetően a kutatások célkitűzéseinek szemszögéből kívánják a területet strukturálni. Három nagy célt vázolnak: (i.) megvilágítás, (ii.) vizsgálat, (iii.) integráció.⁴¹

Az első csoportba – *megvilágítás* – azok a kutatások tartoznak, melyek egy adott jogi problémát az érzelmek lencséjén keresztül elemeznek. Lényegében tehát arra próbálnak rávilágítani, hogy egy már jól ismert jogi jelenség mögött vagy háttérében milyen érzelmek állnak és ezek vizsgálata, előtérbe kerülése mennyiben járulhat hozzá annak jobb megértéséhez.⁴² Továbbá e körbe tartozhatnak azok a kutatások is,

³⁸ MARONEY i. m. 123. 16. lj.

³⁹ A jogösszehasonlítás tudományelméleti irodalma jó példa arra, hogy amikor egy tudományág bizonytalan megalapozottságában, akkor jelenik meg a magával a tudománnyal és annak jellegével foglalkozó szakirodalom nagy számban. Lásd Léontin-Jean CONSTANTINESCO: *Traité de droit comparé. Introduction au droit comparé*. Paris, L.G.D.J., 1972. 176–204.

⁴⁰ MARONEY i. m.; ABRAMS–KEREN i. m.

⁴¹ ABRAMS–KEREN i. m. 2002.

⁴² Huntington kutatásai arra mutatnak rá, hogy a családjog a szeretet/gyűlölet dichotómiájára épül, és így nem képes megfelelően kezelni az emberi érzelmek teljes spektrumát. A szerző javaslata sze-

melyek a jog érzelmekre gyakorolt hatásait elemzik; például azt, hogy egyes esetekben milyen, a jogalkotó eredeti szándékaitól független érzelmi hatás lehet egy jogi intézkedés végeredménye.⁴³

A jog és érzellem kutatások következő iránya – *vizsgálat* – továbblép, ugyanis nem csak rámutatni kíván az érzelmek jogi relevanciájára és így jelzi a hagyományos felfogás problémáit, hanem önállóan elemzi is azokat. Itt valójában a legtágabban felfogott érzelemelmélet jogi felhasználásáról van szó; amikor egy-egy jogi probléma kapcsán a felmerülő érzelmi dimenziót annak elméleti elemzésével próbáljuk megérteni. E ponton jelenik meg markánsan az interdiszciplinaritás követelménye, ugyanis az e körbe tartozó kutatások leginkább pszichológiai, neurobiológiai, antropológiai és filozófiai eredmények jogi felhasználását jelenthetik.⁴⁴ Végző soron tehát minden olyan jogi kutatás ebbe a körbe tartozik, mely az érzelemelmélet eredményeit felhasználva jogi kérdéseket tárgyal és elemez.

Az utolsó cél – *integráció* – még egy lépéssel kiegészíti az előbbieket: az interdiszciplináris eredményeket felhasználva, az érzelmetek immár jobban megértve és ezt a megértést felhasználva az egyes jogterületek, a jogtudomány vagy a jogi gondolkodás továbbfejlesztésére törekszik. Az integráció célkitűzése tehát a legtágabb értelemben felfogott jogi gondolkodást próbálja átfórnálni az izolációs tézis feloldásával, beillesztve abba a 'jog és érzellem'-kutatások eredményeit. Ez történhet az elmélet területén, az egyes jogintézmények fejlesztésén, a közbeszéd befolyásolásán, vagy pedig a különféle szakpolitikák értékelésén keresztül. Tehát a jog és érzelmek kutatások eredményei segítségével különféle javaslatok fogalmazhatók meg a jogrendszer fejlesztésére és a jogi gondolkodás csiszolására.⁴⁵

Az előbbi, a *law and emotions scholarship* céljaira koncentrálnálva értelmezéssel szemben áll Terry A. Maroney megközelítése, mely tematikusan próbálja rendszerezni e kutatási területet.⁴⁶ Előre kell bocsátani, hogy e rendszerezést maga a szerző is viszonylagosnak tartja, mivel véleménye szerint egy adott kutatásban nagyon gyakran átfedéseket találhatunk közöttük.⁴⁷ Maroney kategóriáinak áttekintése e viszonylagosság ellenére sem haszontalan, mivel jól kijelölik azokat a nagy területeket, melyek körül a jog és érzelmek kölcsönhatásainak kutatása kikristályosodott az elmúlt közel másfél évtizedben.

E hat kutatási területet két nagy csoportba sorolhatjuk, melyeket fő hangsúlyaik alapján különböztethetünk meg. Úgy is mondhatnánk, hogy az alapvető különbséget

---

rint ezt úgy kell átalakítani, hogy a családjog képes legyen az emberi érzelmek teljes spektrumát kezelni és lehetővé tenni a kapcsolatok esetleges későbbi helyreállítását (reparatív modell). Clare HUNTINGTON: Repairing Family Law. *Duke Law Journal*, 2008. 1247–1319.

⁴³ A tinédzserek abortuszaival kapcsolatban kialakított USA-beli eljárásokat elemezve Sanger arra a következtetésre jut, hogy a szülői beleegyezés nélkül abortuszt kérő tinédzserek számára az feltétel, hogy ezt egy bíróval kell megbeszélni, a megalázottság érzésének kialakulásához vezet. CAROL SANGER: Regulating teenage Abortion in the United States: Politics and Policy. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2004/3. 305–318.

⁴⁴ ABRAMS–KEREN i. m. 2047.

⁴⁵ Lásd részletesen uo. 2049–2073.

⁴⁶ MARONEY i. m. 125–133

⁴⁷ Uo. 133.

az adja, hogy a „jog és érzelmekből” az „és” melyik oldalára fókuszálnak. Az első nagy csoport azoknak a területeknek az összessége, melyek az érzelmeket állítják a középpontba. Az amerikai szerző szerint ide tartozik az: (i.) érzelem-központú, (ii.) az érzelmi jelenségekre fókuszáló, és (iii.) az érzelemelméleti megközelítés. Az érzelem-központú megközelítés az a terület, mely talán elsőként merülhet fel mindenkiben, aki a jog és érzelmek kapcsolatának kutatása iránt érdeklődik. Az e területhez kapcsolódó tanulmányok egy-egy meghatározott érzelem jogi megnyilvánulását vizsgálják, arra keresnek választ, hogy az milyen módon reflektálódik a jogban.⁴⁸ Az érzelmekre fókuszáló kutatások következő kategóriája nem az érzelmekre önmagukban, hanem az érzelmek által befolyásolt mentális folyamatokra vagy viselkedésekre koncentrál. Vagyis az iránt érdeklődnek, hogy a jog hogyan képes befolyásolni az emberekben lezajló érzelmi folyamatokat; milyen szerepet játszhat ezekben. Lényeges pont e kutatásokban – és ez komoly elméleti kihívásokat rejt magában – hogy meg kell különböztetni az érzelmeket az azok operacionalizálására és kívülvilágban történő kifejezésére irányuló mentális folyamatoktól.⁴⁹ Az utolsó, harmadik kutatási terület e körben pedig az érzelemelméletek irányából közelíti meg problémáit. Tehát egy meghatározott érzelemelméleti kiindulópontot elfogadva egy adott jogi kérdést vizsgál részleteiben. Természetesen ez is számos buktatót jelenthet, mivel az érzelmekek foglalkozó tudományterületek és a szakirodalom megsokszorozódása miatt maga az érzelemelmélet is olyan összetett és bonyolult terület, hogy egyáltalán nem magától értetődő egy adott elméleti kiindulópont kiválasztása és alkalmazása. Mindezek ellenére e megközelítés, amennyiben megalapozottan alkalmazzzák, sokat segíthet a jog érzelmekhez fűződő viszonyának jobb megértésében.⁵⁰

A Maroney által megkülönböztetett kutatási területek másik nagy csoportja, mely szintén három elemet foglal magában, az „és” másik oldaláról kiindulva, a jog irányából közelíti meg a jog és érzelmek kölcsönhatásainak elemzését. A jogi fókuszú „érzelemkutatás” fő területei: (i.) az egyes jogterületekre, (ii.) a jogelméletre és (iii.) a jogi aktorokra irányuló elemzések. Az első kutatási irány ismét csak egy olyan megközelítés, melyet magától értetődően sorolnánk ebbe a körbe. Itt a kutatók kiválasztanak egy jogágot vagy körülhatárolható jogterületet és azt vizsgálják, hogy a jognak e dimenziója hogyan viszonyul, vagy hogyan kellene viszonyulnia az érzelmekhez. E körben adja magát a büntetőjog és a büntető eljárásjog elemzése, különösen mivel az érzelmek szerepet kaphatnak az egyes cselekmények büntetőjogi értékelésében, így a jog is kifejezetten elismeri őket, illetve megpróbálja valamilyen módon beilleszteni

⁴⁸ Klasszikus téma ebben a körben az undor vagy a félelem jogi megjelenésének elemzése. Lásd pl. Cass R. SUNSTEIN: *Law of Fear: beyond the Precautionary Principle*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

⁴⁹ E kutatási irány keretében lehet rámutatni arra, hogy a jog gyakran azt az előfeltevést alkalmazza, hogy az emberek képesek saját érzelmeiket előre látni. Jeremy A. BLUMENTHAL: *Law and the Emotions: The Problems of Affective Forecasting*. *Indiana Law Journal*, 2005/2. 155–239.

⁵⁰ Dan M. KAHAN – Martha C. NUSSBAUM: *Two Conceptions of Emotion in Criminal Law*. *Columbia Law Review*, 1996/2. 269–374.

a jog keretei közé.⁵¹ A magától értetődő büntetőjogi elemzés mellett e megközelítés számos további területen nyithat új perspektívákat.⁵² A második irányultság célja nem a jog, hanem a jogról való elméleti gondolkodás és az azokban rejlő, az érzelmeket elméleti igénnyel megközelítő állítások vizsgálata. Arról kaphatunk tehát képet e területen, hogy egy adott jogelméletnek milyen a viszonya az érzelmekhez, és milyen – gyakran kifejezetten nyilvánvalóvá nem tett – elméleti állításokat tesz magáévá azokról. Ez hozzásegíthet minket az elméleti önreflexióhoz, ezzel pedig a jogelmélet megértéséhez és sikeres műveléséhez is közelebb kerülhetünk. Maroney jelzi, hogy e kutatások eddig csak két területen, a jog és közgazdaságtan, illetve a feminista jogelmélet keretei között kezdődtek meg.⁵³ A harmadik alterület a jogi irányú érzelmekutatásokban pedig azokat a vizsgálódásokat fogja össze, melyek a jogot és a jogrendszert működtető jogi aktorok vizsgálatával foglalkoznak. Érthetően e területen zajlott a legtöbb empirikus kutatás, melyek leginkább – az amerikai jogrendszer sajátosságait ismerve érthetően – az esküdtekre és a bírákra koncentráltak.⁵⁴

Mint látható, a jog és érzelmek kutatások lendületesen fejlődtek az elmúlt időszakban az észak-amerikai jogtudományban és ennek köszönhetően számos eltérő terület került érdeklődésük fénykörébe, továbbá gyakran még az egységesnek tűnő azonos területeken belül is eltérő hangsúlyok tűntek fel. Az általánosítás magas fokán, tudatában az ilyen leegyszerűsítések veszélyeinek, az előbb áttekintett, nem feltétlenül konvergáló értelmezések alapján a „jog és érzelmek kutatások” következő csoportosítást javaslom:

A kutatás célja / A kutatás területe	Megvilágítás	Vizsgálat	Integráció
Az érzelmek irányából megközelítve	a. érzelm-központú kutatások	a. az érzelmi jelenségekre fókuszáló kutatások b. érzelm-elméleti kutatások	a. az érzelmi jelenségekre fókuszáló kutatások b. érzelm-elméleti kutatások
A jog irányából megközelítve	a. jogterületi megközelítés b. jogelméleti megközelítés c. jogi aktorok vizsgálata	a. jogterületi megközelítés b. jogelméleti megközelítés c. jogi aktorok vizsgálata	a. jogterületi megközelítés

⁵¹ Rámutattak például arra, hogy az emberölés jogi meghatározásai magukban rejtik azt is, hogy egy adott korban és kultúrában milyen érzelmeket tartanak „megfelelőnek”, melyek ezek „megfelelő” kifejezőmódjai. Victoria NOURSE: *Passion's Progress: Modern Law Reform and the Provocation Defense*. *Yale Law Journal*, 1997/5. 1403–1405.

⁵² Az alkotmányjog területén lásd pl. SAJÓ i. m.

⁵³ Lásd pl. Kathryn ABRAMS: *Legal Feminism and the Emotions: Three Moments in an Emerging Relation*. *Harvard Journal of Law & Gender*, 2005/2. 325–344.

⁵⁴ Például arra, hogy mi az érzelmek szerepe a bírói döntésben. Lásd: Susan BANDES: *Fear and Degradation in Alabama: The Emotional Subtext of University of Alabama v. Garrett*. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 2003/3. 520–536. (A szerző amellettt érvel, hogy a federalizmushoz kapcsolódó Legfelsőbb Bírósági ítéletekben jól érzékelhető a bírák érzelmi azonosulása (empátiája) a tagállamokkal, különös tekintettel azok méltóságára.)

2.5. A „jog és érzelmek”: bizonytalanságok, kihívások

Az előbbieket áttekintve két általános kérdést kell még megvizsgálnunk ahhoz, hogy többé-kevésbé megfelelő alapot kapjunk a „jog és érzelmek” mozgalom megértéséhez. Az első kérdés arra vonatkozik, hogy vajon beszélhetünk-e egyáltalán egységes elméleti irányzatról. Másodsorban érdemes egy fogalmi és ehhez kapcsolódó módszertani problémákra is felhívni a figyelmet.

2.5.1. Jogelmélet-e a „jog és érzelmek”?

A különféle „jog és” irányzatoknál, interdiszciplináris természetükből következően, fokozottan vetődnek fel a tudományelméleti problémák. Ezek egyike, hogy az adott irányzatot vajon a jogtudomány rendszerében hova soroljuk be, egyáltalán besorolhatjuk-e valahova. Témánk vonatkozásában ez a kérdés úgy vetődik fel, hogy vajon az a jogelmélet részeként önálló kutatási területet alkot-e. A kérdés tisztán elméleti jelentőségűnek tűnhet, azonban számos gyakorlati következménye van. Amennyiben ugyanis elfogadjuk a „jog és érzelmek” önállóságát a jogelméleten belül, akkor az önmagában komoly legitimáló erőt jelenthet a tudományművelés különféle megoldásai szempontjából (pl. folyóiratok, intézetek, alapítványok és tanszékek működtetése).

Egy tudományág vagy -terület önállóságának legfontosabb feltétele, hogy az adott terület képes legyen olyan összefüggő elméleti és módszertani keretet kínálni, mely segítségével a vizsgált jelenségek logikusan és összefüggéseikben értelmezhetőek és így tudományos igényű állítások fogalmazhatóak meg róluk. Azaz a tudományos előfeltevések olyan zárt rendszerét kínálja fel, melyek alapján egy adott problémakör kapcsán további kutatások és vizsgálatok végezhetőek és így a korábbi előfeltevéseket továbbfejlesztő válaszok fogalmazhatóak meg a kutatókat érdeklő kérdésekre.⁵⁵

A „jog és érzelmek” körébe sorolt kutatások kapcsán könnyen észrevehető, hogy az előbbieket még nem alakultak ki. Jelenleg olyan sokféle és divergens kutatást sorolnak e körbe – igen távol áll egymástól például az esküdtek empátiájának vizsgálata a családjog mögött álló érzelemkoncepció dekonstrukciójától –, hogy ezek alapján lehetetlen egy egységes előfeltevés-rendszert rekonstruálni. A fentebb bemutatott – a „jog és érzelmek” tematikát uraló – különféle irányok mind-mind magukon viselik jogterületi-, jogelméleti- vagy társadalomtudományi háttérük előfeltevéseit. Mivel ezek mind-mind önálló tudományos gondolatrendszerek részei, annyira távol állnak egymástól, hogy nem hozhatók így közös nevezőre. Ha pedig minden áron valamiféle közös előfeltevés-rendszert kívánunk találni, az az előbbi sokszínűség és divergencia miatt szükségszerűen kimerül olyan, tudományosan értékelhetetlen állításokban mint például: a jog és az érzelmek között van valamiféle kapcsolat; vannak jogágak, melyek kifejezetten reflektálnak az érzelmekre, mások kevésbé; a bírót az érzelmei is befolyásolják stb.

⁵⁵ Thomas S. KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest, Osiris, 2000. 36–54.

Megállapítható, hogy a „jog és érzelmek” az igen impresszív publikációs teljesítmény ellenére sem teremtette meg a jogelméleti kutatás egy új, fogalmi és módszertani értelemben önálló és elkülönült területét, hanem a jogtudomány legkülönbözőbb területeihez tartozó olyan kutatások összefoglalását jelenti, melyek valamilyen mértékben újra kívánják értékelni a modern jogi gondolkodást meghatározó, a jogot és az érzelmekek mereven szétválasztó felfogást.

2.5.2. *Érzelem-fogalmak a jogtudományban – a transzplantáció kihívásai*

Az egységes gondolkodási keret hiánya részben abból is következhet, hogy a „jog és” másik oldalán egy olyan fogalom áll, mely több és igen különböző tudományterület tárgya, és ezért jelenleg nem létezik általánosan elfogadott meghatározása. Emiatt valójában az is bizonytalan, és az interdiszciplináris kiindulópont által döntően befolyásoltá válik, hogy egyáltalán mi is pontosan az, aminek a joggal való kapcsolatát kutatjuk.

Az előbbi, a fogalom-meghatározásból eredő probléma két szinten is érzékelhető e terület kutatásaiban. Az első ezek közül az, hogy egyáltalán általánosságban tudunk-e egy használható munkadefiníciót kialakítani az érzelemről. Meghatározható-e az érzelem fogalma az absztrakció olyan szintjén, hogy az tudományos igényű alkalmazhatóvá váljon a jogról való gondolkodásban. Az érzelemmel foglalkozó egyes tudományterületek természetesen számos eltérő meghatározást kialakítottak már – ezekre azonban nem kell most kitérnünk, csak érdemes ezt jelezni.⁵⁶ Susan Bandes és Jeremy Blumenthal egy nem rég megjelent tanulmányában vállalkozik e feladatra, és meghatározásuk jól illusztrálja az előbbi nehézségeket. Véleményük szerint az érzelem a következőképpen határozható meg:

„Az érzelmek olyan, az agy egészében végbemenő értékelő és motiváló folyamatok, melyek segítenek az ingerek értékelésében és az azokra adott reakciókban. Továbbá, az érzelmek társadalmi és kulturális környezetben alakulnak ki, értelmeződnek és kommunikációjuk is ott zajlik. Az érzelmek befolyásolják azt, hogyan tekintünk az információra, hogyan kategorizáljuk és értelmezzük, emellett befolyásolják a mások szándékaira és hitelességére vonatkozó értékelésünket, valamint abban is segítenek dönteni, hogy mi fontos és értékes. Talán az a legfontosabb, hogy az érzelmek arra ösztönöznek minket, hogy odafigyeljünk a döntéseink következményeire, vagyis, hogy egyes szituációkban cselekedjünk vagy tartózkodjunk a cselekvéstől.”⁵⁷

E meglehetősen összetett meghatározás lényeges állításai az érzelmekekről a következők: (i.) az érzelmek értékelő és motiváló folyamatok, (ii.) melyek társadalmi-kulturális viszonyrendszerben értelmeződnek és (iii.) befolyásolják világlátásunkat, illetve (iv.) motiválják a döntéseinket. Az érzelmek tehát agyi folyamatok, melyek megjelennek emberi kapcsolatainkban; befolyásolva, vagy ösztönözve minket.

⁵⁶ Lásd részl. DE SOUSA i. m. 2–6. pontok.

⁵⁷ Susan A. BANDES – Jeremy A. BLUMENTHAL: Emotion and the Law. *Annual Review of Law and Social Sciences*, 2012. 163–164.

Nehéz jelenleg eldönteni, hogy egy ilyen definíció alkalmazható-e a jogi kutatásban, mindenesetre megalapozottan vehet fel kérdéseket.⁵⁸

Akkor sem jutunk közelebb az érzelmek jogtudományban alkalmazható tudományos definíciójához, ha a negatív definíció módszerét alkalmazzuk, azaz azt jelöljük ki, hogy mi nem tartozik biztosan a fogalomhoz. Erre is kísérletet tesz az előbbi szerzőpáros amellet érvelve, hogy az érzelmek „nem alkalomszerű, intenzív, előre láthatatlan hangulatok, melyek összeütközésbe kerülnek a racionalitás stabil állapotával”.⁵⁹ Az előbbi, egyébként fontos meglátás – mely jelzi, hogy az érzelmek nem állnak szükségszerűen ellentétben a racionalitással – kétségtől lényeges a „*law and emotions*” keretei között, de használható munkadefiníciót nem ad.

Az érzelmek definíciójával kapcsolatos nehézségeknek van egy további szintje is. Ez pedig az egyes érzelmek meghatározásának problematikája. Bevetnek tekinthető a „jog és érzelmek” kutatásokban, hogy a szerzők egy meghatározott érzelmet valamilyen jogi vonatkozására kérdeznék rá. Ez azonban további kérdésekhez vezet, mivel az egyes érzelmek meghatározása jelentősen eltérhet tudományterületenként; más lesz a félelem fogalma egy agykutató, egy antropológus és egy pszichológus számára⁶⁰ és ugyanígy eltérhet egy teológus és a filozófus meghatározása a szeretetről.⁶¹ Ez nem teszi lehetetlenné az ilyen kutatásokat, azonban a kutatónak mindig tisztában kell lennie azzal, hogy pontosan milyen érzelmet használ és e fogalom – a tudományterületi eredetével összhangban – az adott érzelmet mely jellemzőit domborítja ki. Nagyon fontos tehát jelezni az adott érzelmet-fogalom pontos kereteit és az ebből fakadó következményeket következetesen érvényesíteni a kutatás során.

A fogalomhasználat kérdése egy további problémára is rámutat, ez pedig nem más, mint a „fogalmi-transzplantáció”. A jogelmélet történetében ugyanis már többször is rámutattak arra, hogy abban az esetben, ha egy társadalomtudományi fogalmat jogi kontextusban kezdünk el alkalmazni, az annak fogalmi átalakulásához vezet.⁶² Ez az érzelmek kapcsán is tetten érhető, hiszen a jogban rejlő belső racionalitás és instrumentalitás az érzelmekről alkotott, alapvetően szaktudományos igény-nel megfogalmazott fogalmakat is átformálhatja, leginkább egyszerűsítve azokat. A magyar büntetőjog „erős felindulás” fogalma az érzelmi egyensúlyvesztés⁶³ komplex

⁵⁸ Pl. nem túlzottan kiterjesztő-e ez a definíció? Nehezen kezelhetőek ugyanis egységes keretben egy jelenség – többek között – neurotudományos, kulturális és szociálpszichológiai vonatkozásai. Nem túlzottan racionális-e a fenti meghatározás? Minden állítás valamiképpen az emberi cselekvés befolyásolásra utal, azonban arra nem, hogy ezek gyakran nem a racionálisnak és kiszámíthatónak vélt irányba mozdítják el az adott cselekvést, vagy döntést.

⁵⁹ BANDES–BLUMENTHAL i. m. 164.

⁶⁰ Uo. 164.

⁶¹ Vö. pl. Nemeshegyi Péter atya teológiai és André Comte-Sponville materialista, filozófiai megközelítését. NEMESHEGYI Péter: *Jó az Isten*. Róma, 1981. és ANDRÉ-COMTE SPONVILLE: *Kis könyv a nagy érényekről*. Budapest, Osiris, 2001. 265–347.

⁶² Klasszikus példa Arisztotelész egyenlőség fogalmának jogi átalakulása vagy a felelősség fogalma. PESCHKA Vilmos: *Az etika vonzásában (Jogelméleti problémák az etika aspektusából)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 42-76.; 164-177.

⁶³ Vö. pl. Judith LEWSI HERMAN: *Trauma és gyógyulás*. Budapest, Háttér–Kávés–Nane, 2003.

situációjából csak annak a jog számára értékelhető vonatkozását, a belső egyensúly megbomlását, a tudat elhomályosulását és a megfontolás elvesztését ragadja meg, így jelentősen leegyszerűsíti.⁶⁴ A jog érzelmi dimenzióinak kutatásánál tehát mindig tudatában kell annak lenni, hogy az egyes érzelmek a jog viszonyrendszerében a bevettől eltérő értelmezést kap(hat)nak, illetve azt is figyelembe kell venni, hogy a jogban megtalálható érzelem-fogalmakra mindig rányomja a bélyegét a jogiség.

A „jog és érzelem” kutatások tehát egyáltalán nem maguktól értetődőek, a megfelelő kiindulópont kiválasztása komoly interdiszciplináris előkészítést feltételez, mind az adott érzelem megragadása, mind működésének mechanizmusai kapcsán.

2.6. „Jog és érzelmek”? Jog és érzelmek!

Összefoglalva a következőket fogalmazhatjuk meg az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő észak-amerikai „*law and emotions scholarship*” mozgalomról.

Kiindulópontként megállapíthatjuk, hogy e mozgalom elévülhetetlen érdemeket szerzett a jogtudományi kutatások nézőpontjának általános újrapozicionálásában. A különféle jogterületeken és problémaköröknél ma már egyenrangú alternatíva egy kérdés vizsgálatánál az érzelmi irányú megközelítés, noha nem vált általánossá. Természetesen sokan tagadhatják vagy negligálhatják az érzelmek jogi szerepét, de a „jog és érzelmek” mozgalom elmúlt több, mint két évtizedes eredményei sikeresen irányították rá a jogi gondolkodás figyelmét erre a problematikára. Ez pedig jelentősen hozzájárult a diskurzus gazdagodásához természetesen anélkül, hogy az izolációs tézist teljes egészében elvetette volna a jogtudomány. Feltehetően erre nincs is szükség, mivel a jog és érzelmek radikális elméleti szétválasztásának megvan a maga – a jog és jogtudomány szempontjából nélkülözhetetlen – funkciója.⁶⁵

Mindenképpen jelezni kell, hogy napjaink gyorsan fejlődő jogtudományában nem a „jog és érzelmek” az egyetlen olyan terület, melyben szerepet kap az érzelmek jogi funkcióinak elemzése. A „jog és közgazdaságtan” egyik ágaként kialakuló, az emberi döntéseket előtérbe állító „*behavioral law and economics*” és az emberi agygyal foglalkozó neurotudományok jogi vonatkozásait kutató „*law and neuroscience*” megközelítés szintén szembe kerül az érzelmek kérdéskörével.⁶⁶ Mindkettőben közös, hogy nem lépték át a modern jogtudomány Rubiconját olyan értelemben, mint a „jog és érzelmek”; ugyanis nem kérdőjelezi meg a jogban rejlő inherens racionalitást – azaz az izolációs tézist –, továbbá az érzelmeknek csak kiegészítő szerepet szánnak, nem pedig saját jogon foglalkoznak velük.⁶⁷ E két legújabb kutatási terület csak jobban kihangsúlyozza a „jog és érzelmek” legalapvetőbb vonását: azt, hogy

⁶⁴ 15. sz. irányelv IV.

⁶⁵ Ez nyilvánvalóan sokkal szélesebb körű – önálló tanulmány szintű – elemzést igényel, de tömören annyit megállapíthatunk, hogy az izolációs tézis a modern jog formalizáltságának és kiszámíthatóságának elméleti megalapozásához nélkülözhetetlen.

⁶⁶ E két irányzat bemutatását és a legalapvetőbb irodalmi munkák felsorolását lásd ABRAMS–KEREN i. m. 2018–2027.

⁶⁷ Uo. 2019., 2025.

megpróbálja vitatni és feloldani a jog és a racionalitás között fennállónak vélt szoros kapcsolatot. Létezik tehát az az önálló út, melyen a „jog és érzelem” mozgalom előrehalad, noha számos elméleti és gyakorlati problémával kell ennek során szembenéznie.

Mint láttuk, e megközelítés nem felel meg az önálló jogelmélet irányokkal szemben támasztott követelményeknek, mivel túlzottan sok autonóm területet fog át, és ezért még nem alakulhatott ki az előfeltevések egy koherens rendszere. Gyümölcsözően alkalmazható viszont – kellő módszertani fegyvellemmel – egyes jogterületeken jól körülhatárolt problémák vizsgálatára. Ez e mozgalom valódi „hozzáadott értéke”, mivel az érzelmek jogtudományi emancipációjával a kutatás olyan dimenzióit tárja fel, melyek a hagyományos keretek között láthatatlanok vagy „művelhetetlenek” maradtak volna. A jogi problémák új nézőpontjának kialakítása lehet tehát a „jog és érzelmek” legfontosabb hozadéka.⁶⁸

---

⁶⁸ Bandes és Blumenthal – jól példázva az új problémahorizontok megnyitásának lehetőségeit – legfrissebb tanulmányában öt potenciális új kutatási lehetőségre mutat rá: (i.) a jogi doktrínák érzelmi vetületeinek elemzése, (ii.) az esküdtszék – mint kollektív entitás – érzelmi dinamikáinak elemzése, (iii.) az érzelmek szerepe a meggyőzésben, (iv.) az érzelmek szerepe a törvényhozásban, (v.) az érzelmek intézményi átadásának vizsgálata. Érdeemes megfigyelni – ez lehet az elmúlt évek egyik fontos tendenciája –, hogy a kutatási területek és javaslatok egyre inkább a közjog, valamint az intézmények működése felé mozdulnak el. BANDES–BLUMENTHAL i. m. 175.